

สาวิตรีฉบับภาษาไทย

การถ่ายทอดเรื่องสาวิตรีเป็นฉบับภาษาอังกฤษ

เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า วรรณคดีเรื่องมหากาพย์ของอินเดียได้รับการยกย่องเป็นมหากาพย์ที่ยิ่งใหญ่เรื่องหนึ่งของโลก เป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางเช่นเดียวกับเรื่องรามายณะของอินเดีย มหากาพย์อิลีแอดและโอดิสซีย์ของตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อชาวยุโรปหันมาสนใจภาษาและวรรณคดีสันสกฤต ราวคริสต์ศตวรรษที่ 18 จึงได้มีผู้สนใจแปลเรื่องมหากาพย์เป็นภาษาตะวันตกหลายฉบับ เช่น เซอร์ โมเนียร์ โมเนียร์ วิลเลียมส์ (Sir Monier Monier Williams) ได้ย่อเรื่องทั้ง 18 บรรพเป็นภาษาอังกฤษไว้ใน Indian Epic Poetry (1863), โฟซซ์ (Fauche) ได้แปลเป็นภาษาฝรั่งเศสชื่อ Le Mahabharata (1863-1870), บอพพ์ (Bopp) ได้แปลเป็นภาษาเยอรมันชื่อ Das Mahabharata (1824), และ พี.อี.พาโวลินี (P.E. Pavolini) ได้แปลเป็นภาษาอิตาเลียน เป็นต้น แต่ทว่ามิได้มีฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษฉบับใดแปลเพื่อความเหมือนต้นฉบับภาษาสันสกฤตอย่างละเอียด จนกระทั่งประตาศาปจันทรอัย (Pratap Chandra Roy) ได้รับการติดต่อให้จัดการเกี่ยวกับการแปลเรื่องมหากาพย์เป็นภาษาอังกฤษอย่างละเอียดเหมือนต้นฉบับภาษาสันสกฤต¹

¹ Krisnadvaipayanavyasa, The Mahabharata of Krishna DwaipayanaVyasa, Vol. I (Adi Parva) trans. Kisari Mohan Ganguli (New Delhi: Munshiram Manoharlal Publishers, 1981), p. v.

เขาจึงได้มอบหมายให้กิสารี โมहन คังคูลี (Kisari Mohan Ganguli) เป็นผู้แปล* โดยใช้ระยะเวลาในการแปลทั้งสิ้น 13 ปี ตั้งแต่ ค.ศ. 1883 ถึง ค.ศ. 1896 ดังนั้นตำนานเรื่องสาวตรีที่แทรกอยู่ในวนบรรพแห่งมหากาพย์จึงได้รับการถ่ายทอดเป็นภาษาอังกฤษอย่างสมบูรณ์เหมือนต้นฉบับภาษาสันสกฤตด้วยเช่นกัน

คังคูลี ผู้แปลมหากาพย์เรื่องนี้ได้ชี้แจงไว้ว่า "สิ่งที่ยากที่สุดในการแปลคือการหยาบคาย เรียบ เรียงแนวความคิดแบบฮินดูเพื่อนำเสนอให้เข้ากับความเข้าใจของชาวตะวันตก"² แต่อย่างไรก็ตาม ผู้แปลได้ใช้ความพยายามในการแปลให้ตรงตามต้นฉบับ ดังจะเห็นได้จากสำนวนภาษา อรรถรส การใช้ภาพพจน์ และแนวความคิดแบบฮินดู เป็นต้น นอกจากนี้ผู้แปลยังได้ชี้แจงว่า ในการแปลช่วงครึ่งแรกของมหากาพย์เรื่องนี้ ผู้แปลได้ยึดเอามหากาพย์ภาษาสันสกฤตฉบับพิมพ์ที่เมืองเบงกอลเป็นหลัก ช่วงครึ่งหลังได้ยึดเอาฉบับพิมพ์ที่เมืองบอมเบย์เป็นหลัก แต่ในกรณีที่เกิดปัญหาเกี่ยวกับความแตกต่างระหว่าง 2 ฉบับนี้ เช่น การเรียงลำดับคำประพันธ์ ผู้แปลยึดฉบับเบงกอลเป็นหลัก เนื่องจากมีความเชื่อว่าลำดับความคิดในฉบับเบงกอลรักษาไว้ได้ดีกว่าฉบับบอมเบย์³

ลักษณะคำประพันธ์ของเรื่องสาวตรีในมหากาพย์ฉบับภาษาสันสกฤต กวีใช้คำประพันธ์ร้อยกรองในการดำเนินเรื่องทั้งสิ้นจำนวนทั้งสิ้น 298 บท

* คำอธิบายในคำนำฉบับพิมพ์ครั้งที่ 4 ค.ศ. 1981 ได้ชี้แจงถึงข้อผิดพลาดว่า ฉบับพิมพ์ที่เมืองกัลกัตตาได้อธิบายข้อมูลคลาดเคลื่อนว่าประตาศันทรารอยเป็นผู้แปล และในคำนำของผู้แปล คังคูลีได้ชี้แจงว่ามีผู้อื่นช่วยแปลบ้าง แต่เขาได้ตรวจทานอย่างละเอียดก่อนจะส่งพิมพ์

² Ibid, p. VII.

³ Ibid, p. IX-X.

ประกอบด้วยโคลก วังศ์สถฉันท์ และอุปชาติฉันท์* การดำเนินเรื่องส่วนใหญ่ กวีใช้โคลกจำนวน 272 บท ส่วนข้อความที่เป็นตอนสำคัญคือ ตอนที่พระชมกับนางสาวตรีสนทนาโต้ตอบกัน กวีใช้วังศ์สถฉันท์ 22 บทกับอุปชาติฉันท์ 4 บท⁴ เหตุที่ใช้โคลกจำนวนมากในการประพันธ์เพราะว่าโคลกมีลีลาที่เหมาะสมกับการแต่งกวีนิพนธ์ ทำให้ดำเนินเรื่องได้รวดเร็ว ส่วนเนื้อความที่นางสาวตรีสนทนากับพระชมแสดงให้เห็นความจงรักภักดีของนางสาวตรีที่มีต่อพระสวามีอันเป็นแนวคิดสำคัญของเรื่อง กวีจึงแต่งให้ท่วงทำนองคำประพันธ์ต่างออกไป

* โคลกเป็นคำประพันธ์ชนิดหนึ่งของสันสกฤต ลักษณะคล้ายฉันทอนุสสุภ ซึ่งเป็ฉันท์ที่นิยมแต่งในสมัยพระเวท มีตำนานกล่าวว่าโคลกเกิดจากฤษีวาลมิกิ เห็นนายพรานยิงนกกระเรียนตัวผู้ตาย นกตัวเมียจึงร้องไห้คร่ำครวญ ฤษีวาลมิกิ เกิดความสังเวชใจจึงเปล่งถ้อยคำออกมามีลักษณะแปลกไปจากฉันท์อื่นๆ โคลก บทหนึ่งมี 4 บาท บาทละ 8 พยางค์ หรือเขียนเป็น 2 บรรทัด ๆ ละ 16 พยางค์ก็ได้ ลักษณะของโคลกมีค้อยเคร่งครัดบังคับครบ-ลหุ โดยบังคับเฉพาะคำที่ 5, 6, 7 ของแต่ละบาทเท่านั้น จึงสะดวกและง่ายต่อการประพันธ์เป็นอันมาก อาจกล่าวได้ว่า รูปแบบของโคลก ถ่ายทอดสู่ปฐยาวัตฉันท์ จนมาสู่กลอนแปดของไทย

อุปชาติฉันท์และวังศ์สถฉันท์เป็นฉันท์วรรณพฤติ อุปชาติฉันท์บทหนึ่ง มี 2 บาท ๆ ละ 11 พยางค์เป็นฉันท์ผสมระหว่างอินทรวีเชียรฉันท์กับอุเปนทรวีเชียรฉันท์ จึงนิยมแต่ง 2 บทควบกันโดยบาทแรกของบทแรกกับบาทที่ 2 ของบทที่ 2 เป็นอุเปนทรวีเชียรฉันท์ และบาทที่ 2 ของบทแรกกับบาทแรกของบทที่ 2 เป็นอินทรวีเชียรฉันท์ ส่วนวังศ์สถฉันท์นั้นบทหนึ่งมี 2 บาท ๆ ละ 12 พยางค์

⁴ ประเทือง ทินรัตน์, "จากศกุนตโลปาชยานัมและสาวิตรยูปาชยานัมมาเป็นบทละครพระราชนิพนธ์เรื่อง ศกุนตลาและสาวิตรี," เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการเรื่อง มหาภาพยัมมหาภารตะ: ความสัมพันธ์ที่มีต่อวัฒนธรรมไทย (ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2533), หน้า 34.

แต่เมื่อแปลเป็นภาษาอังกฤษแล้ว ผู้แปลได้แปลเป็นร้อยแก้ว โดยแบ่งออกเป็นบทย่อย ๆ 7 บท ตั้งแต่อักษรยาศที่ 291 ถึงอักษรยาศที่ 297 (Section CCLXLI - CCLXLVII)

หลังจากที่คังคูลิได้แปลมหากาพย์เป็นภาษาอังกฤษ เรื่องสาวิตรีที่แทรกอยู่ในวรรณคดีจึงได้รับการแปลเป็นภาษาอังกฤษด้วย นอกจากนี้ยังถูกถ่ายทอดเป็นภาษาไทยผ่านมาทางฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษนี้ ทำให้นิทานเรื่องสาวิตรีเป็นที่รู้จักท่ามกลางหมู่ผู้ศึกษาวรรณคดีของไทย

การถ่ายทอดเรื่องสาวิตรีมาเป็นฉบับภาษาไทย

ก่อนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว การรับเอาอิทธิพลจากวรรณคดีอินเดียมาสู่ไทย เป็นการรับเอามาโดยตรงจากชาวอินเดีย ซึ่งคงจะมาในรูปการเผยแพร่อารยธรรมหรือลัทธิ ความเชื่อจากพราหมณ์ และการเผยแพร่พระพุทธศาสนาของพระภิกษุชาวอินเดีย⁵ แต่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว การรับอิทธิพลวรรณคดีอินเดียได้เกิดรูปแบบการถ่ายทอดแบบใหม่ขึ้น เป็นการแปลวรรณคดีภาษาสันสกฤตออกเป็นพากย์ไทย โดยผ่านทางฉบับแปลภาษาอังกฤษ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสนพระทัยวรรณคดีสันสกฤตมาก ดังจะเห็นได้จากหลักฐานพระราชนิพนธ์วรรณคดี และบทละครหลายเรื่อง เช่น สาวิตรี ศกุนตลา พระนลคำหลวง ปรียทรรคิกา และลิลิตนารายณ์-สิบปาง เป็นต้น พระองค์ทรงใช้วิธีการถ่ายทอดวรรณคดีสันสกฤตจากพากย์อังกฤษมาเป็นพากย์ไทย ดังตัวอย่างที่ทรงอธิบายไว้ในคำนำเรื่องพระนลคำหลวงว่า

⁵ ลีทชา พินิจภูวดล และ รื่นฤทัย สัจจพันธ์, วรรณคดีเปรียบเทียบ (กรุงเทพฯ: กิ่งจันทร์การพิมพ์, 2531), หน้า 187.

การแต่งข้าพเจ้ารู้สึกตนอยู่ว่า ตกอยู่ในที่ลำบากมากอยู่ เพราะข้าพเจ้าเองก็หาได้เรียนรู้ภาษาสันสกฤตไม่ จึงจำเป็นต้องอาศัยคำแปลเป็นภาษาอังกฤษของเซอร์โรเบิร์ต โรเบิร์ต วิลเลียมส์อีกชั้น ๑ การแปลเป็น ๒ ต่อเช่นนี้ คำแปลภาษาไทยก็อาจที่จะคลาดเคลื่อนจากความเดิมในภาษาสันสกฤตบ้าง จริงอยู่ข้าพเจ้าได้พยายามตรวจสอบคำบางคำที่สงสัยในคำแปลภาษาอังกฤษนั้น เทียบกับคำแปลในพจนานุกรมอีกชั้น ๑ ด้วย แต่ถึงกระนั้นก็อาจจะมีที่คลาดเคลื่อนอยู่บ้าง จึงต้องขอให้ปราชญ์ให้ภัยด้วยเถิด^๕

ในการถ่ายทอดเรื่องสาวิตรีเป็นพากย์ไทย พระองค์ทรงหมายเหตุไว้ตอนท้ายความเรียงว่า "แปลจากฉบับคำแปลภาษาอังกฤษของประตูปัจฉิทรรอย, ซึ่งยืมมาจากหอพระสมุดวชิรญาณ"^๖ ที่แท้จริงแล้ว ฉบับคำแปลภาษาอังกฤษของประตูปัจฉิทร รอย ที่พระองค์ทรงกล่าวไว้นี้ก็คือ ฉบับที่คังคูลิเป็นผู้แปลโดยมีประตูปัจฉิทร รอย เป็นบรรณาธิการ

เป็นที่ทราบกันดีว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระปรีชาสามารถทางภาษาอังกฤษเป็นเยี่ยม พระองค์ได้ทรงถ่ายทอดวรรณกรรมภาษาอังกฤษออกเป็นภาษาไทยไว้มากมาย รวมทั้งยังได้ทรงพระราชนิพนธ์เป็นภาษาอังกฤษอีกหลายเรื่อง ในการแปลวรรณกรรมต่างชาติ พระองค์ทรงพยายามรักษาเนื้อหาให้ตรงตามต้นฉบับ ซึ่งในการแปลเรื่องสาวิตรีพระองค์ทรงใช้คำประพันธ์ร้อยแก้วตามต้นฉบับภาษาอังกฤษ และยังทรงพยายามรักษาสำนวนโวหารและรูปแบบของประโยคตามต้นฉบับภาษาอังกฤษอีกด้วย โดยทรงใช้วิธีการแปลอย่างตรงตัวตามต้นฉบับเดิม ทำให้ผู้อ่านได้ทราบถึงอรรถรสของเรื่องสาวิตรีที่ปรากฏในมหาภารตะฉบับภาษาอังกฤษได้อย่างแจ่มแจ้ง

^๕ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระนลคำหลวง (กรุงเทพฯ: คลังวิทยา, 2517), หน้า (5).

^๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว. สาวิตรี ความเรียงและบทละครเรื่อง (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาภูมิบาลวิทยาลัย, 2517), หน้า 31.

ตั้งตัวอย่างการแปล ต่อไปนี้

ต้นฉบับภาษาอังกฤษ

And it came to pass
that once on the occasion
of a parva,
having fasted and bathed
her head,
she presented herself before
the (family) deity
and caused the Brahmana to
offer oblations with due
rites to the sacrificial
fire^a

พระองค์ทรงแปลว่า

อยู่มา ณ กาลครั้งหนึ่ง,
เป็นวันนักขัตฤกษ์,
เมื่อได้อุดอาหารและสระเกล้า
แล้ว,
นางได้ไปยังหน้าเทวดาประจำ
สกุล
และให้พราหมณ์กระทำ
พลีกรรมแต่พระเพลิงเต็มตามพิธี^{๑๐}

จากตัวอย่างที่ยกมานี้ เห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัวทรงใช้วิธีการแปลอย่างตรงตามต้นฉบับเดิมซึ่งเป็นวิธีการแปลที่รักษา
รูปแบบ การใช้เครื่องหมายวรรคตอน ชื่อตัวละคร และฉาก ตรงตามต้นฉบับ
เดิมทุกประการ^{๑๐} การที่พระองค์ทรงพยายามรักษาสำนวนโวหารและอรรถรส
ตามต้นฉบับเดิม ช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจเรื่องราวได้เป็นอย่างดี จึงนับเป็นประโยชน์
แก่ผู้อ่านรวมทั้งเป็นประโยชน์แก่วงวรรณกรรมของไทยด้วย ดังที่ วิทย์ ศิวะศรี-
ยานนท์ ได้กล่าวถึงประโยชน์ของการแปลไว้ว่า "นอกจากมีประโยชน์แก่ผู้อ่าน

^a Krisnadvaipayavyasa, The Mahabharata of Krishna
DwaipayanaVyasa, Vol. III (Vana Parva), p. 571.

^{๑๐} พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, เรื่องเดิม, หน้า 4.

^{๑๐} หอมหวล ชื่นจิตร, "การแปลภาษาอังกฤษเป็นไทยในวงวรรณกรรม
ระยะแรก," วารสารธรรมศาสตร์ 7 (ตุลาคม-ธันวาคม 2520):55.

โดยที่ขยายขอบเขตแห่งความคิดและความรู้สึกออกไปกว้างขวาง บำรุงสติปัญญาและให้ความบันเทิงแล้ว การแปลยังมีประโยชน์แก่ผู้แปลเอง และแก่วรรณคดีของชาติเป็นอันมาก"¹¹

ลักษณะการเขียนภาษาไทยประการหนึ่งที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้ในการแปลเรื่องสาวิตรีได้แก่ การใช้เครื่องหมายวรรคตอนซึ่งพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนิยมใช้เครื่องหมายวรรคตอนในภาษาไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2460 นับแต่นั้นมาพระราชนิพนธ์ทุกเรื่องของพระองค์จึงมีเครื่องหมายวรรคตอนปรากฏอยู่¹² เครื่องหมายวรรคตอนที่พระองค์ทรงใช้เป็นเครื่องหมายวรรคตอนแบบยุโรป ซึ่งเป็นอิทธิพลจากลักษณะการเขียนของทางตะวันตก เท่าที่ปรากฏอยู่ในพระราชนิพนธ์ความเรียงเรื่องสาวิตรี มีดังนี้

• มหัพภาค	ใช้ปิดท้ายประโยคเต็ม
, จุลภาค	ใช้คั่นระหว่างประโยคย่อยหรือวลี
; อัฒภาค	ใช้คั่นตอนภายในประโยค, ระหว่างประโยคย่อย, หรือส่วนที่มีจุลภาคอยู่ในตัวแล้ว
- ยติภังค์	ใช้แยกคำ ส่วนของคำ หรือส่วนของประโยค
"..." อัฒยประภาค	ใช้แสดงคำพูด
? ประศนีย	ใช้แสดงคำถาม

ตัวอย่างการใช้เครื่องหมายวรรคตอนในพระราชนิพนธ์ความเรียงเรื่องสาวิตรี เช่น

¹¹ วิทย์ ศิวะศรียานนท์, วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2531), หน้า 182.

¹² คณะกรรมการฉลองวันพระบรมราชสมภพครบ 8 รอบและ 100 ปี, "เครื่องหมายวรรคตอนพระราชดำริในการใช้เขียนหนังสือไทย," สารานุกรมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว 1 (2523):56.

-- พระนารทจึงกล่าวว่า, -- "ดูกรพระนรเศรษฐ พระหฤทัยของนางสาวิตรีราชบุตรของพระองค์หาความหวั่นไหวมิได้. ไม่มีสิ่งใดแล้วที่จะสามารถทำให้นางแยกออกพ้นจากธรรมวิถี. คุณสมบัติเช่นนั้นหาที่อื่นอีกมิได้แล้วนอกจากในจิตของสัตยวาน. ฉะนั้นฝ่ายอาตมานี้ขอถวายอนุโมทนาในการที่พระองค์จะยกพระราชธิดาประทาน"¹³

ถ้าเปรียบเทียบการใช้เครื่องหมายวรรคตอน ระหว่างต้นฉบับภาษาอังกฤษกับฉบับความเรียงภาษาไทย จะเห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพยายามใช้เครื่องหมายวรรคตอนตรงตามต้นฉบับ แต่เครื่องหมายวรรคตอนบางอันพระองค์ทรงเปลี่ยนแปลงไป เช่น ตัวอย่างจากเรื่องสาวิตรีฉบับความเรียงภาษาไทยที่ได้ยกมาแสดงการใช้เครื่องหมายวรรคตอนตามต้นฉบับภาษาอังกฤษมีเครื่องหมายอัศเจรีย์ (!) ซึ่งใช้แสดงคำอุทานปรากฏอยู่ แต่ในฉบับความเรียงภาษาไทย พระองค์ทรงตัดทิ้ง และตามต้นฉบับภาษาอังกฤษไม่ค่อยจะนิยมใช้เครื่องหมายยัติภังค์ (-) เหมือนฉบับความเรียงภาษาไทย

Narada then said, "O best of men, the heart of thy daughter Savitri wavereth not ! It is not possible by any means to make her swerve from this path of virtue ! In no other person are those virtues that dwell in Satyavan. The bestowal of thy daughter, therefore, is approved by me !"¹⁴

ประโยชน์ของการใช้เครื่องหมายวรรคตอนนี้ช่วยทำให้เขียนง่ายขึ้น ประการหนึ่งเพราะมีเครื่องหมายแสดงชัดเจนว่าจบประโยคตอนไหน ประการที่สองทำให้อ่านง่ายขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเวลาอ่านออกเสียง ส่วนประการสุดท้าย

¹³ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, เรื่องเดิม, หน้า 9.

¹⁴ Krisnadvaipayanaavyasa, op.cit, p. 573.

ช่วยทำให้เข้าใจง่ายขึ้น¹⁵ นอกจากนี้ เครื่องหมายวรรคตอนยังช่วยให้เห็น จังหวะของบทสนทนาของตัวละครว่ามีช่วงหยุดตรงไหนอีกด้วย ซึ่งช่วงหยุดหรือ จังหวะของบทสนทนาที่ ผู้อ่านอาจจินตนาการได้ว่าตัวละครหยุดเพื่อแสดงกิริยา อากาหรหรือหยุดเพื่อคิดคำพูด

ภายหลังที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงแปล เรื่อง สำนวนวิเศษจากภาษาอังกฤษเป็นความเรียงภาษาไทย พระองค์จึงทรงตัดแปลงเป็น บทละครเรื่องสั้น ๆ ม.ล.ปิ่น มาลากุลได้อธิบายถึงปีที่ทรงพระราชนิพนธ์และ ลำดับการพระราชนิพนธ์ เรื่องสำนวนวิเศษกับความเรียงและฉบับบทละครเรื่องไว้ว่า

พระราชนิพนธ์เรื่องสำนวนวิเศษนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้า อยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์ใน พ.ศ. 2467, ภายหลังที่ได้ทรงพระ ราชนิพนธ์เรื่องมัทนะพาธา ตำนานแห่งดอกกุหลาบ ถือว่าเป็นเรื่อง ใหญ่เรื่องสุดท้ายที่ได้ทรงพระราชนิพนธ์จบบริบูรณ์, ยกเว้นแต่ว่ายังมี ได้ทรงกำหนดเพลงให้ครบถ้วนเท่านั้น ได้ทรงพระราชอุทิศสาหะ แปลงเป็นร้อยแก้วก่อน แล้วจึงได้ทรงพระราชนิพนธ์เป็นละครเรื่อง¹⁶

ในการพระราชนิพนธ์บทละครเรื่องสั้น ๆ นี้ อาจสันนิษฐานถึงเหตุผล ที่พระองค์ทรงเลือกรูปแบบการพระราชนิพนธ์เรื่องสำนวนวิเศษเป็นบทละครเรื่องได้ว่า พระองค์คงทรงเลียนแบบการแสดงอุปรากรเรื่องสำนวนวิเศษของตะวันตก กล่าวคือ ประเทศทางยุโรปนิยมการแสดงอุปรากรเป็นอย่างยิ่ง เนื้อเรื่องที่นำมาแสดง นิยมนำเรื่องราวทั้งทางตะวันตกและตะวันออกมาจัดแสดง เรื่องสำนวนวิเศษก็เป็น เรื่องหนึ่งที่ถูกนำมาตัดแปลงเพื่อใช้แสดงอุปรากร ดังจะเห็นตัวอย่างได้จาก อุปรากรหนึ่งองค์เรื่องสำนวนวิเศษ ของกุสตาฟ โฮล์สท์ (Gustav Holst) ในปี

¹⁵ อวย เกตุสิงห์, "เครื่องหมายวรรคตอน," รายงานการสัมมนา การใช้ภาษาไทย (สำนักงานคณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ, 2526), หน้า 51.

¹⁶ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, เรื่องเดิม, หน้า ก.

ค.ศ. 1908 จัดแสดงที่ประเทศอังกฤษ¹⁷ และอุปรากรเรื่องสาวตรีของ เพอร์ดินันด์ กราฟ สพอร์ค (Ferdinand Graf Sporck) ประพันธ์ดนตรี โดย แฮร์มานน์ ซุ่มเพอ (Hermann Zumpe) จัดแสดงที่ประเทศเยอรมนี¹⁸ เป็นต้น และในฐานะที่พระองค์ทรงเป็นนักการละคร พระองค์ย่อมสนพระทัยใน ปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นแก่วงการละคร ดังจะเห็นได้ว่า ในขณะที่พระองค์ ทรงศึกษาอยู่ ณ ประเทศอังกฤษ พระองค์ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทอด พระเนตรการแสดงละครประเภทต่าง ๆ อยู่เป็นนิตย์ ซึ่ง ม.ล.ปิ่น มาลากุล ได้บันทึกไว้

2 พฤษภาคม 2439, เสวยพระกระยาหารกับพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้าประวิตรวัฒนอดม กับ หม่อมเจ้าจรรยาสุกติกัดกฤดากร แล้ว ทอดพระเนตรมหาอุปรากร ของ Gilbert และ Sullivan เรื่อง "Grand Duke" ที่โรง Savoy¹⁹

จากบันทึกพระราชกรณียกิจทำให้เห็นว่าพระองค์ทรงสนพระทัยการ ละครอย่างยิ่ง จึงเป็นที่เชื่อได้ว่า พระองค์ย่อมทรงติดตามความเคลื่อนไหว ต่าง ๆ ในวงการละครทั้งในประเทศและต่างประเทศ พระองค์อาจจะทรง ทราบถึงการแสดงอุปรากรเรื่องสาวตรีในยุโรป ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า พระองค์ทรงนำความเรียงเรื่องสาวตรีมาดัดแปลงเป็นบทละครร้องตามแบบ การแสดงอุปรากรเรื่องสาวตรีของยุโรป

¹⁷ Eric Walter White, A History of English Opera (London : Faber and Faber Limited, 1983),p.383.

¹⁸ M. Winternitz, A History of Indian Literature Vol.I trans. S. Ketkar.(New York : Russell & Russell,1972), p.399.

¹⁹ ม.ล. ปิ่น มาลากุล, งานละครของพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรี- สรินทรมหาวชิราวุธพระมงกุฎเกล้าเจ้าแผ่นดินสยาม (กรุงเทพฯ:ไทยวัฒนาพานิช, 2518),หน้า 447.

ด้านลักษณะคำประพันธ์ในฉบับบทละครร้อง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้กลอนสุภาพเป็นส่วนใหญ่ในการดำเนินเรื่อง เนื่องจากกลอนเป็นคำประพันธ์ที่บรรจุเพลงได้สะดวก นอกจากนี้ยังมีคำประพันธ์ชนิดอื่น ได้แก่ อินทริวิเชียรฉันท 11 กับร้อยในบทสวดของพวกพราหมณ์ในองก์ที่ 2 และกาพย์ยานี 11 ในบทร้องของพระสัตยวาน, นางสาวิตรี และลูกคู่ ในตอนที่ 3 องก์ที่ 3 การใช้คำประพันธ์ที่ต่างไปนี้เพื่อให้เหมาะสมกับเนื้อหาและทำนองเพลง เช่น บทสวดสรรเสริญเทพเจ้าของพวกพราหมณ์ใช้ทำนองสรภัญญะ จึงใช้คำประพันธ์อินทริวิเชียรฉันท 11 ส่วนบทสวดบูชาเทพเจ้าของท้าวทศมัตเสน ใช้ลักษณะการอ่านทำนองโองการแข่งน้ำ จึงใช้ร้อยตามคำประพันธ์ในลิลิตโองการแข่งน้ำของสมัยอยุธยา เป็นต้น จะเห็นได้ว่าลักษณะคำประพันธ์ในฉบับบทละครร้องได้เปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขการแสดง ซึ่งใช้ร้อยกรองในการขับร้องเพื่อเจรจาโต้ตอบระหว่างตัวละครด้วยกัน

ส่วนการใช้เครื่องหมายวรรคตอนในพระราชนิพนธ์บทละครร้อง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้เครื่องหมายวรรคตอนแบบโบราณในบทสนทนาของตัวละคร ได้แก่ ฟองมัน (๑) ใช้ขึ้นต้นบทร้อง และคั่นเดี่ยว (๔) สำหรับแสดงท้ายประโยค นอกจากนี้ ยังทรงใช้เครื่องหมายมหัพภาค (.) ท้ายคำร้องของตัวละครแต่ละตัวและไว้ท้ายประโยคก่อนหน้าคั่นเดี่ยวด้วย สำหรับการใช้เครื่องหมายวรรคตอนในคำอธิบายประกอบการแสดง พระองค์ทรงใช้เครื่องหมายวรรคตอนตามแบบยุโรป ซึ่งเป็นพระราชนิยมในการเขียนหนังสือส่วนพระองค์

การถ่ายทอดเรื่องสาวตรีมาเป็นภาษาไทยทั้ง 2 ฉบับนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพยายามรักษาเนื้อหาเดิมของเรื่องไว้ อย่างไรก็ตามในการถ่ายทอดเป็นรูปแบบต่าง ๆ ย่อมทำให้เนื้อหาเกิดการเปลี่ยนแปลงบ้าง ดังจะศึกษาเปรียบเทียบในหัวข้อต่อไป

การเปรียบเทียบเนื้อหาเรื่องสาวตรี ระหว่าง ฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษ ฉบับ
ความเรียงภาษาไทย และ ฉบับบทละคร

จากการศึกษาเปรียบเทียบความเหมือนความแตกต่างของเนื้อหา
ของเรื่องสาวตรี ทั้ง 3 ฉบับ พบว่าความสัมพันธ์ระหว่าง 3 ฉบับนี้ มีการ
เปลี่ยนแปลงทำให้เกิดความแตกต่างกันออกไปบ้าง เพื่อความเหมาะสมตาม
เงื่อนไขของรูปแบบแต่ละฉบับ ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมีทั้งด้านการดำเนิน
เรื่อง ตัวละคร รสทางวรรณคดี และแนวคิด เป็นต้น การเรียกชื่อเรื่องสาวตรี
ฉบับต่าง ๆ ในหัวข้อนี้ จะใช้คำย่อเรียกแทนเพื่อความไม่เยิ่นเย้อ โดยกำหนด
ใช้ว่า

ฉบับ อ. แทนคำว่า ฉบับแปลเป็นภาษาอังกฤษ

ฉบับ ค. แทนคำว่า ฉบับแปลเป็นภาษาไทย

ฉบับ ล. แทนคำว่า ฉบับบทละครเรื่อง

1. การเปรียบเทียบด้านการดำเนินเรื่อง

มหาภารตะฉบับ อ. ได้แบ่งออกเป็นบทย่อยหรืออภ्याย โดย
เรื่องสาวตรีหรือ Pativrata - mahatmya Parva ปรากฏอยู่ในอภ्याย
ที่ 291 ถึงอภ्याยที่ 297 โดยแต่ละอภ्याยมีเนื้อหาดังนี้

อภ्याยที่ 291 ดำเนินเรื่องตั้งแต่ยักษิณีระทมพระฤษีมารกัณ-
เทพะ ถึงสตรีที่มีคุณสมบัติอันประเสริฐที่ดกเทียม
นางกฤษณา พระฤษีจึงเล่าเรื่องนางสาวตรีให้
ฟัง เริ่มตั้งแต่กำเนิดนางสาวตรี จนถึงนาง
สาวตรีเจริญวัยเป็นสาว พระบิดาจึงให้สิทธินาง
แสวงหาพระสวามีตามใจชอบ นางจึงได้เดิน
ทางไปแสวงหาพระสวามี

อภ्याยที่ 292 ดำเนินเรื่องตั้งแต่ท้าวอศิวตีสนทนากับพระ-
นารทพรหมฤษี นางสาวตรีเดินทางกลับมาและ
ได้แจ้งว่านางขอเลือกพระสัตยวานเป็นพระสวามี

- พระนารทพรหมฤๅษีทักทวน ว่าพระสัตยวานมีอายุ
สั้น แต่นางยืนยันการตัดสินใจของตน พระนารท-
พรหมฤๅษีจึงเห็นชอบให้นางอภิเษกกับพระสัตยวาน
- อถยายที่ 293 ดำเนินเรื่องตั้งแต่นางสาววิตรีอภิเษกสมรสกับพระ
สัตยวาน นางได้พำนักที่อาศรมกลางป่า ประณิบัติ
รับใช้พระสวามีและพระบิดาพระมารดาของพระ
สวามีด้วยจิตใจที่เป็นกังวลถึงคำทำนายของพระ
นารทพรหมฤๅษี
- อถยายที่ 294 ดำเนินเรื่องโดยเวลาผ่านไปจนถึงกำหนดที่พระ
สัตยวานจะต้องสิ้นพระชนม์ นางสาววิตรีจึงบำเพ็ญ
ตบะเพื่อช่วยเหลือพระสวามี เมื่อพระสัตยวาน
จะเสด็จไปหาผลไม้และหาพินในป่า นางสาววิตรี
จึงขอติดตามไปด้วย
- อถยายที่ 295 ดำเนินเรื่องตั้งแต่พระสัตยวานสิ้นพระชนม์ พระ
ยมมานำวิญญาณของพระสัตยวานไป นางสาววิตรี
จึงติดตามและสนทนาธรรมกับพระยม ในที่สุด
พระยมจึงคืนชีวิตของพระสัตยวานให้พร้อม
ประทานพรต่าง ๆ
- อถยายที่ 296 ดำเนินเรื่องตั้งแต่ท้าวทงมุตเสน ซึ่งตาหายบอด
แล้วรู้สึกกังวลใจที่พระสัตยวานกับนางสาววิตรียังไม่
กลับมา เหล่าพราหมณ์ที่พำนักอยู่บริเวณใกล้
เคียงกันจึงปลอมให้คล้ายกังวล จนพระสัตยวาน
กับนางสาววิตรีกลับมา และนางสาววิตรีได้เล่า
เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในป่าให้ฟัง
- อถยายที่ 297 ท้าวทงมุตเสนพร้อมครอบครัวกลับไปครองราชย์
ตามเดิม

เห็นได้ว่า แต่ละอภิษายแสดงเหตุการณ์เป็นลำดับขึ้น ทำให้การดำเนินเรื่องไม่ซับซ้อน

เมื่อพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำเรื่องสาวีตรีจากฉบับ อ. มาแปลเป็นฉบับ ค. พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์เนื้อเรื่องติดต่อกันไปมิได้แบ่งออกเป็นอภิษายตามฉบับ อ. แต่ก็มิได้ทำให้การดำเนินเรื่องแตกต่างกันไป เนื่องจากพระองค์ทรงพยายามรักษาเนื้อความและอรรถรสของเรื่องตามฉบับ อ. ด้วยพระราชอุตสาหะอย่างยิ่ง อย่างไรก็ตาม ในการพระราชนิพนธ์แปลเป็นฉบับ ค. นี้ พระองค์ทรงจับความตั้งแต่ต้นเรื่อง คือ บทสนทนาระหว่างยุधिษฐิระกับพระฤษีमारกัณเฑยะ กำเนิดนางสาวีตรีจนถึงตอนพระสัตยวานฟื้นขึ้นใหม่ แล้วรีบดำเนินกลับพระอาศรมพร้อมนางสาวีตรี พระองค์ทรงตัดสองอภิษายสุดท้าย คืออภิษายที่ 296 และอภิษายที่ 297 ออก ทรงมีพระบรมราชาธิบายไว้ว่า

เรื่องนางสาวีตรีแท้จริงก็จบเพียงเท่านั้น, แต่ในฉบับเดิมยังมีต่ออีก 2 สรรค*, ซึ่งเห็นว่าไม่จำเป็นต้องแปลมาไว้ในที่นี้โดยพิสดาร แต่ขอเล่าความไว้โดยย่อ ๆ. ต่อจากที่ได้แปลไว้แล้วข้างบนนี้^{๒๐}

เนื้อความในสองอภิษายที่ทรงตัดทิ้งไป พระองค์ทรงเล่าไว้ย่อ ๆ ทำให้ผู้อ่านสามารถทราบเรื่องราวต่อไปได้ ถึงแม้ว่าพระองค์ทรงพยายามรักษาเนื้อความตามฉบับ อ. ด้วยพระราชอุตสาหะ โดยทรงใช้วิธีการแปลอย่างตรงตัวแต่ก็มีข้อแตกต่างเล็กน้อย กล่าวคือ ในบทสนทนาระหว่างพระยมกับนางสาวีตรีขณะที่นางติดตามพระยมเพื่อทูลขอชีวิตพระสัตยวานคืน จนนางสาวีตรีได้ทูลขอพรประการที่สี่ คือ ขอให้นางได้มีโอรสกับพระสัตยวานถึงหนึ่งร้อยองค์ในฉบับ อ. ได้จบบทสนทนาของนางสาวีตรีด้วยคำพูดว่า "Even this is

* พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงใช้คำว่า "สรรค" ในความหมายเดียวกับคำว่า "อภิษาย".

^{๒๐} พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, เรื่องเดิม, หน้า 30.

the fourth boon that I would beg of thee !"²¹ แต่ในฉบับ ค. ประโยคนี้อันได้หายไป และตอนที่พระยมได้คืนชีวิตพระสตีชวานแก่นางสาววีตรีและได้เสด็จกลับ ฉบับ ค. ได้เพิ่มวลีว่า "ครั้นเมื่อได้พระสวามีคืนแล้ว"²² เป็นการขยายความซึ่งในฉบับ อ. ไม่มีวลีนี้ปรากฏอยู่

ส่วนฉบับ ล. มิได้เป็นเรื่องเล่าของพระฤษีมารักนทေးเหมือนฉบับ อ. และฉบับ ค. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงจับเนื้อความเฉพาะตัวนิทานเรื่องสาววีตรีเท่านั้น ทรงแบ่งการดำเนินเรื่องออกเป็นองค์ มีทั้งสิ้น 3 องค์ และในองค์ที่ 3 ได้แบ่งออกเป็น 3 ตอน พระองค์ทรงดัดแปลงการดำเนินเรื่องจากความเรียงเพื่อให้เหมาะสมแก่การแสดง ทรงเริ่มเรื่องด้วยบทสนทนาระหว่างท้าวอัศวดีกับพระนารทพรหมฤๅ ซึ่งบทสนทนาระหว่างตัวละคร 2 ตัวนี้ ทำให้ผู้ชมหรือผู้อ่านสามารถทราบถึงเรื่องราวช่วงต้นเกี่ยวกับกำเนิดของนางสาววีตรีที่ทรงตัดทิ้งไป นับเป็นการปฏิภูมิหลังเพื่อให้ผู้ชมหรือผู้อ่านเข้าใจเรื่องราวได้อย่างกระจ่างชัด เนื้อเรื่องในองค์ที่ 1 จบลงด้วยนางสาววีตรีตัดสินใจเลือกพระสตีชวานเป็นพระสวามี พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตัดฉากส่งตัวนางสาววีตรีออกไป ทรงเปิดฉากองค์ที่ 2 ที่อาศรมท้าวทฤมิตเสน และเป็นระยะเวลาห่างจากองค์ที่ 1 เป็นเวลา 1 ปี นางสาววีตรีเพิ่งจะเสด็จจากการบำเพ็ญตบะจนจบองค์ที่ 2 โดยนางสาววีตรีเสด็จตามพระสตีชวานสู่ป่า ส่วนองค์ที่ 3 ดำเนินเรื่องเกี่ยวกับความตายของพระสตีชวาน นางสาววีตรีติดตามพระยมเพื่อทูลขอชีวิต จนในที่สุดพระสตีชวานฟื้นคืนชีวิต และพรต่าง ๆ ที่พระยมประทานให้กับบรรลุผล ตอนจบของเรื่อง พระองค์ทรงเปลี่ยนจากการที่พระสตีชวานกับนางสาววีตรีเดินทางกลับอาศรมตามเนื้อเรื่องในนิทาน มาเป็นท้าวทฤมิตเสนซึ่งหายจากอาการพระเนตรบอดพร้อมนางไศพยา เหล่าพราหมณ์และอำมาตย์ออกมาตามหา และพบพระสตีชวานกับนางสาววีตรีที่กลางป่า

²¹ Krisnadvaipayanavyasa, op. cit., p. 579.

²² พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, เรื่องเดิม, หน้า 24.

โดยทั่วไปการตัดทอนเปลี่ยนแปลงเนื้อความจากเรื่องเดิมมาเป็นบทละครย่อมตัดแปลงให้เหมาะสมกับเงื่อนไขการแสดง เช่น การตัดแปลงเรื่องจากศกุนตโลปาชยานมาเป็นอภิชาตศกุนตลัมของกาลิทาส กาลิทาสตัดแปลงเหตุการณ์ที่กษัตริย์เดินออกไปพบนางศกุนตลาโดยใช้ผึ้งเข้ามาช่วยให้เรื่องมีแรงจูงใจของการกระทำเหตุการณ์ที่ผึ้งมาวนเวียนตอมหน้านางศกุนตลา กษัตริย์ออกไปช่วยเหลือทำให้กษัตริย์สามารถพบกับนางศกุนตลาได้ หรือการที่กาลิทาสใช้แหวนมาเป็นเครื่องเตือนความทรงจำของกษัตริย์ให้ระลึกถึงนางศกุนตลา ซึ่งในศกุนตโลปาชยานไม่มีเหตุการณ์นี้ ก็มีสวนช่วยให้เรื่องดำเนินไปได้อย่างแนบเนียน เป็นต้น การตัดแปลงที่เกิดขึ้นในเรื่องสาวิตรีฉบับ ล. นั้น เห็นได้ว่า ไม่สลับซับซ้อน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเพียงตัดทอนและตัดแปลงเพื่อให้สะดวกแก่การแสดง เช่น การตัดเนื้อเรื่องเกี่ยวกับกำเนิดนางสาวิตรี แล้วเปลี่ยนให้ท้าวอัศวบดีมาเป็นผู้เล่าเรื่องแทนเพื่อไม่ให้เรื่องเยิ่นเย้อ หรือการตัดแปลงให้ท้าวทศมิตเสน นางไศพยา พร้อมด้วยเหล่าพราหมณ์และอำมาตย์ออกมาพบพระสตีชวานกับนางสาวิตรีที่กลางป่า ทำให้มีต้องเปลี่ยนฉากกลับเป็นฉากอาศรมเหมือนองค์ที่ 2 ตามเนื้อหาในนิทาน เป็นต้น

จากการศึกษาเปรียบเทียบเรื่องสาวิตรีทั้ง 3 ฉบับ พบว่า ถึงแม้เรื่องสาวิตรีแต่ละฉบับจะมีกลวิธีดำเนินเรื่องแตกต่างกันออกไป เพื่อให้เหมาะสมกับรูปแบบ แต่เนื้อหาของแต่ละฉบับก็สมบูรณ์ตามโครงเรื่องของนิทาน

2. การเปรียบเทียบด้านตัวละคร

การถ่ายทอดเรื่องสาวิตรีจากฉบับ อ. มาเป็นฉบับ ค. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชอุทิศสละอย่างตรงตัว จึงทำให้ตัวละครมิได้มีการเปลี่ยนแปลง เมื่อพระองค์ทรงตัดแปลงเรื่องสาวิตรีเป็นฉบับ ล. การเปลี่ยนแปลงด้านตัวละครจึงเกิดขึ้นด้วยเหตุผลทางการแสดง

ในฉบับ ล. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเพิ่มตัวละครเข้ามา คือ พระอินทร์ พระวรุณ พระอัคนี เข้ามามีบทบาทร่วมกับพระยมในบทบาทของโลกบาลประจำทั้ง 4 ทิศ ซึ่งตัวละครโลกบาลทั้ง 4 องค์ยัง

ปรากฏในพระราชนิพนธ์พระนลคำหลวงด้วย โดยเทพเจ้าทั้งสี่ได้แปลงองค์เป็นพระนลมาให้นางทมยันตีเลือก แต่นางก็สามารถเลือกพระนลได้ถูกต้อง เทพเจ้าทั้งสี่จึงอวยพรให้พระนลกับนางทมยันตี จึงอาจเป็นไปได้ว่าพระองค์ทรงนำตัวละครโลกบาล 4 องค์มาใช้โดยทรงเลียนแบบจากเรื่องพระนลคำหลวง และเมื่อเปรียบเทียบกับฉบับ ล. กับฉบับ ค. แล้ว จะเห็นว่า มีตัวละครเพิ่มขึ้นอีก นอกจากเทวดาทั้ง 3 องค์ คือ ตัวอำมาตย์ผู้ใหญ่แห่งศาลเวนคร เนื่องจากฉบับ ค. ได้ตัดสองอภิษายสุดท้ายทิ้งไป

นอกจากนี้ ฉบับ ล. ยังได้เพิ่มบทบาทให้แก่ตัวละครบางตัว ซึ่งในฉบับ อ. และฉบับ ค. มิได้มีบทบาทมากนัก ได้แก่ นางไศพยา และอำมาตย์ผู้ใหญ่แห่งมัทธนคร และศาลเวนคร ตัวละครนางไศพยาในฉบับ ล. มีบทร้องถึง 5 เพลง ซึ่งในฉบับความเรียงทั้ง 2 ฉบับ นางไศพยามิได้มีบทพูดเลย นางไศพยาในฉบับ ล. ยังเป็นผู้มีส่วนร่วมในการตัดสินใจอนุญาตให้นางสาวตรีเสด็จออกไปป่ากับพระสตีชวานได้ ร่วมกับท้าวทฤษฎมัตเสน จะเห็นได้จากการที่ท้าวทฤษฎมัตเสนถามความเห็นจากนางไศพยา

<u>ทฤษฎมัตเสน</u>	แม่จะเห็นอย่างไรไศพยา ?	ตั้งแต่พระสตีชวานมาอยู่นี้
	กิริยาแหม่ช้อย เรียบร้อยดี	บ่เคยมีประพฤดิให้ขัดใจ
<u>ไศพยา</u>	พระตรัสถุกลูกเราเขาแสนดี	จะได้มีที่ติก็หาไม่
	ไม่เคยกล่าวขอร้องสิ่งใด ๆ	ควรตามใจให้จรกับผัวรัก ²³

ส่วนตัวละครอำมาตย์ผู้ใหญ่แห่งมัทธนครและศาลเวนคร พระองค์ทรงเพิ่มบทบาทขึ้นมาเล็กน้อย เช่น อำมาตย์ผู้ใหญ่แห่งมัทธนคร เป็นผู้เข้ามาแจ้งให้ทราบว่า นางสาวตรีได้กลับมาจากป่าแล้ว และอำมาตย์ผู้ใหญ่แห่งศาลเวนครเป็นผู้มาแจ้งข่าวในเมืองศาลเวนครและมาทูลเชิญให้ท้าวทฤษฎมัตเสนกับพระราชวงศ์กลับคืนสู่เมืองศาลเวนคร เป็นต้น

²³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 71-72.

มีข้อสังเกตประการหนึ่งเกี่ยวกับบทบาทของพวกพราหมณ์ คือ ในฉบับ อ. อธิบายที่ 296 พวกพราหมณ์เป็นผู้ให้ความมั่นใจแก่ท้าวทนต์เสน ว่าพระสตีชวานกับนางสาวิตรีจะต้องกลับมาอย่างปลอดภัย แต่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเปลี่ยนให้พวกพราหมณ์ในฉบับ ล. เป็นผู้นำทาง ท้าวทนต์เสนกับนางไศพยาและเหล่าอำมาตย์ออกมาพบพระสตีชวานกับนางสาวิตรีที่กลางป่า ส่วนในฉบับ ค. พระองค์ทรงตัดเนื้อความสองอักษยสุดท้ายออกไป บทบาทของพวกพราหมณ์ต่อการค้นหาพระสตีชวานและนางสาวิตรีจึงหายไปด้วย เหลือเพียงบทบาทเล็กน้อยในการสวดอ้อนวอนพรแก่นางสาวิตรี ไม่ให้เป็นหม้าย ซึ่งมีปรากฏในต้นฉบับ อ. และฉบับ ล. ด้วย

เมื่อศึกษาเปรียบเทียบด้านบทบาทตัวละครเอกของเรื่องสาวิตรี คือพระสตีชวานกับนางสาวิตรีทั้ง 3 ฉบับแล้ว บทบาทของตัวละครเอกทั้งสองมีทั้งลักษณะที่เหมือนและลักษณะที่แตกต่างกันออกไปดังนี้ .

2.1 พระสตีชวาน

ตัวละครพระสตีชวานในเรื่องสาวิตรีทั้ง 3 ฉบับมีลักษณะเหมือนกัน โดยมุ่งเน้นให้เห็นถึงคุณสมบัติของตัวละครตัวนี้ว่าเป็นผู้ที่มีคุณธรรม ประเสริฐอย่างยิ่ง เป็นบุรุษที่โชคดีมีภรรยาที่จงรักภักดีและสามารถช่วยเหลือสามีให้รอดพ้นจากภัยอันตรายต่าง ๆ ได้

พระสตีชวานเป็นโอรสของท้าวทนต์เสนกับนางไศพยา เมื่อท้าวทนต์เสนเกิดพระเนตรบอด จึงถูกชิงราชสมบัติ ทั้ง 3 พระองค์จึงเสด็จมาบำเพ็ญตบะอยู่กลางป่า โดยมีพระสตีชวานเป็นผู้คอยปรนนิบัติรับใช้ในฐานบุตร การตายของพระสตีชวานอาจกล่าวได้ว่าเป็นการตายในขณะปฏิบัติหน้าที่บุตร เนื่องจากพระองค์เสด็จเข้าป่าเพื่อหาผลไม้มาเป็นอาหาร และหาพืชเพื่อมาใช้ประกอบพิธีบูชาไฟ ซึ่งเป็นการรับใช้พระบิดาพระมารดา

ด้านรูปลักษณะภายนอกและลักษณะนิสัยของพระสตีชยาน
ทราบได้จากคำพูดของพระนารทพรหมฤๅษีในเรื่องสาวิตรีทั้ง 3 ฉบับว่าพระนาม
ของพระสตีชยานเกิดจากการชานานามของเหล่าพราหมณ์ เนื่องจากพระบิดา
และพระมารดาเป็นผู้มีสี่จวาจา นอกจากนี้ พระสตีชยานยังมีอีกพระนามหนึ่งว่า
จิตราศวะ เนื่องจากในวัยเยาว์พระองค์โปรดการปั้นและวาดภาพม้า คุณสมบัติ
ของพระองค์งดงามทั้งรูปโฉม คุณธรรม รวมทั้งสติปัญญาอันเฉลียวฉลาด ซึ่ง
เปรียบได้กับเทพเจ้าองค์ต่าง ๆ เช่น งามเหมือนพระจันทร์ รูปโฉมเหมือน
พระอัศวินสติปัญญาเหมือนพระพหูสบัติ เป็นต้น ส่วนอุปนิสัยของพระสตีชยานนั้น
พระองค์มีนิสัยเรียบร้อย สุจริต อุดม กล้าหาญ เข้มงวด ไร้ความพยายบาท
และรู้จักข่มกิเลส เป็นต้น จนผู้ทรงศีลและมีคุณธรรมสูงต่างก็สรรเสริญพระ
สตีชยานว่าเป็นผู้ที่ก่อปรด้วยสัมมาจารวัตรอยู่เสมอ

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราช
นิพนธ์ให้พระสตีชยานในฉบับล. แสดงบทบาทในการแสดงความรักต่อภรรยาได้
ชัดเจนกว่าฉบับบ. และฉบับค. กล่าวคือ ในฉบับบ. และฉบับค. ท้าวทศมัตเสน
เป็นผู้อ่อนวอนให้นางสาวิตรีเลิกบำเพ็ญตริภุชงค์มากินอาหาร แต่ฉบับล.
ได้เปลี่ยนให้พระสตีชยานมาอ่อนวอนพร้อมจัดหาอาหารมาบริการด้วย

อันชดงค์ที่น้องบำเพ็ญแล้ว	แสนพ่องแผ้วหมดจดและสดใส
ก็ครบสามราตรีบัดนี้ไซ้	ขอทราวมวยมาเสวยโภชนา
ทั้งนมโค น้ำผึ้ง ชึ่งคั้นใหม่	พิกก็ได้สารพัดจัดเตรียมหา
ขอเชิญแม่โฉมเจลาเขาวภา	ไปกินกับภรรยาเช่นอย่างเคย ²⁴

ในฉบับบ. และฉบับค. ขณะที่พระสตีชยานเพิ่งฟื้นคืน
ชีวิตขึ้นใหม่ ยังอ่อนเพลียอยู่ นางสาวิตรีจึงอาสาไปหาพื้นมาให้ แต่ฉบับล.
พระสตีชยานตระหนักถึงหน้าที่ของสามีอยู่ตลอดเวลาแม้ยามเจ็บป่วย

²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 62.

สัตยวาน น้องจงคอยอยู่นี่พี่จะไป
 เอาเชื้อเพลิงมาให้ไม้ซ้าที่
 (พระสัตยวานพยายามลุกขึ้น, แต่กลับทรุดตัวลงอีก; สาวตรีพุงไว้)
 สาวตรี ทูลกระหม่อมอย่าขึ้นฝืนพระกาย
 ยังไม่ทรงสบายโดยเต็มที่
 สัตยวาน จริงนะน้อง, อย่างไรในวันนี้
 ดูตัวพี่อ่อนเพลียละเหี่ยนัก²⁵

กล่าวได้ว่า พระสัตยวานในฉบับล. แสดงให้เห็นถึง
 ความรัก ความห่วงใยที่มีต่อนางสาวตรีได้ชัดเจนกว่าพระสัตยวานในฉบับอ.
 และฉบับค. ซึ่งคงมีเหตุผลเพื่อให้ผู้ชมหรือผู้อ่านซาบซึ้งในความรักของตัวละคร
 พระสัตยวานกับนางสาวตรียิ่งขึ้น

2.2 นางสาวตรี

ตัวละครนางสาวตรีในเรื่องสาวตรีทั้ง 3 ฉบับแสดง
 บทบาทต่อการดำเนินเรื่องเหมือนกัน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงสตรีที่มีคุณสมบัติดีเลิศ
 อันเป็นสตรีในอุดมคติที่น่าสรรเสริญอย่างยิ่ง

เรื่องสาวตรีทั้ง 3 ฉบับกล่าวถึงกำเนิดของนางสาวตรี
 ว่าท้าวอศวัตต์ผู้ไร้โอรสธิดาสืบสกุลได้บำเพ็ญพรตและสวดสรรเสริญเทวีสาวตรี
 เป็นเวลา 18 ปี เทวีจึงได้ประทานพรให้มีธิดามากำเนิด หลังจากที่พระนาง
 มาลวีให้กำเนิดพระธิดาตามพรของเทวีสาวตรี ท้าวอศวัตต์และเหล่าพราหมณ์
 จึงตั้งพระนามว่า สาวตรี

²⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 95.

รูปลักษณะของนางสาวตรีดังงามเปรียบได้ดั่งพระศรีอวตาร
ลงมา นางมีกิริยามารยาทที่อ่อนหวานและยังเป็นผู้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในธรรมเสมอ

นางสาวตรีเป็นผู้ที่แสดงบทบาทในฐานะต่าง ๆ ได้อย่าง
น่าชมเชย นางเป็นธิดาที่กตัญญูต่อพระบิดาพระมารดาทั้งของตัวนางเองและของ
พระสวามี นางประพฤติปฏิบัติตนให้เป็นที่รักของบุคคลในครอบครัวด้วยการ
ปรนนิบัติรับใช้และแสดงความห่วงใย ในฐานะภรรยา นางสาวตรีเป็นภรรยาที่
มอบความรักความภักดีต่อสามีอย่างหมดหัวใจ นางคอยอยู่เคียงข้างสามียามมี
ทุกข์ นางมุ่งมั่นติดตามพระสวามีเนื่องด้วยความรักที่มีต่อพระสวามี ในที่สุด นาง
สาวตรีและบุคคลรอบข้างก็ประสบความสำเร็จด้วยความมุ่งมั่นของนาง

จากเรื่องสาวตรีทั้ง 3 ฉบับ เห็นได้ว่า สติปัญญาอัน
เฉลียวฉลาดของนางสาวตรีก็เป็นสิ่งที่ช่วยให้นางประสบความสำเร็จ นาง
สาวตรีสามารถใช้คำพูดและเหตุผลเอาชนะอุปสรรคต่าง ๆ ได้อย่างชาญฉลาด
เช่น เมื่อพระนารทพรหมฤๅษีทำนายว่าพระสตีชยวานจะมีชีวิตอยู่ได้เพียง 1 ปี
ท้าวอัสวดีจึงกักตันท่านให้นางเลือกสามีใหม่ แต่นางก็ใช้คำพูดยืนยันการตัดสินใจ
โดยชี้ให้เห็นว่ามนุษย์ควรซื่อสัตย์ต่อคำพูดของตน จนท้าวอัสวดียินยอมให้นาง
สาวตรีอภิเษกสมรสกับพระสตีชยวาน หรือตอนที่นางสาวตรีขออนุญาตท้าว
ทงมัตเสนติดตามพระสตีชยวานเข้าไปในป่า นางได้อ้างว่าตั้งแต่นางมาพำนักที่
อาศรมแห่งนี้ นางมิเคยออกนอกบริเวณนี้เลย นางจึงประสงค์ไปชมดอกไม้
ในป่า ทำให้ท้าวทงมัตเสนอนุญาตและการใช้คำพูดครั้งสำคัญที่สุด คือ ตอนที่
นางสาวตรีติดตามพระสวามีเพื่อทูลขอชีวิตของพระสตีชยวาน นางได้สรรเสริญ
พระสวามีว่าเป็นผู้ที่ประพฤติอยู่ในธรรม ซึ่งผู้ประพฤติธรรมนี้ย่อมมีความเมตตา
กรุณาต่อผู้อื่น ฉะนั้น ชนทั้งหลายจึงนิยมคบกับผู้ประพฤติธรรม ในที่สุดพระสวามีได้
คืนชีวิตของพระสตีชยวานให้แก่นางสาวตรี นับว่านางสาวตรีเป็นสตรีที่มีจิตวิทยา
ในการพูดโน้มน้าวใจอย่างยิ่ง นอกจากนี้ นางสาวตรียังเป็นสตรีที่รู้จักพูดอีกด้วย
กล่าวคือ เมื่อนางได้ล่วงรู้ชะตาชีวิตของพระสตีชยวาน นางก็มีได้บอกให้พระ
สตีชยวานเป็นกังวลใจ และหลังจากที่พระสตีชยวานฟื้นคืนชีวิตขึ้นมา นางก็มีได้

เล่าเหตุการณ์ให้พระสวามีรู้สึกสะเทือนใจ นางได้คิดว่าจะเล่ารายละเอียดให้ฟังภายหลัง

ส่วนความแตกต่างของตัวละครนางสาวิตรีเห็นได้จากลักษณะของนางสาวิตรีในฉบับ ล. กล่าวคือ นางสาวิตรีในฉบับ ล. มีอารมณ์อ่อนไหว และมีความสุขยิ่งคติน้อยกว่านางสาวิตรีอีก 2 ฉบับ ในขณะที่นางสาวิตรีในฉบับ อ. และฉบับ ค. เป็นผู้หญิงที่สุขุมยิ่งคิดมากกว่า และมีใคร่จะร้องไห้ฟูมฟายมากนัก เห็นได้จากตอนที่พระสตีชยวานสิ้นพระชนม์ นางสาวิตรีในฉบับ อ. และฉบับ ค. สามารถตั้งสติได้รวดเร็วและคิดคำนวณว่าถึงเวลาสิ้นพระชนม์ตามคำพูดของพระนารทพรหมฤๅษีแล้วหรือยัง แต่นางสาวิตรีในฉบับ ล. ไม่สามารถระงับความเศร้าโศก จึงคร่ำครวญร้องไห้

ฉบับ อ Hearing these words, Savitri quickly advancing, approached her husband, and sat down upon the ground, placing his head upon her lap. And that helpless lady, thinking of Narada's words, began to calculate the (appointed) division of the day, the hour, and the moment.²⁶

ฉบับ ค.

-- พอได้ฟังถ้อยคำเหล่านี้ นางสาวิตรีก็รีบเข้าไปใกล้พระภรรดา, พยุงพระองค์มานั่งลงยังพื้นดิน, หนุนพระเศียรไว้บนตักของนาง. และนางผู้หมดทางคิด, ร่ำพิงถึงคำของพระนารท, ก็เริ่มคำนวณส่วนวัน, ยาม, และชณ.²⁷

²⁶ Krisnadvaipayanavyasa, op.cit, p. 576.

²⁷ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, เรื่องเดิม, หน้า 16.

ฉบับ ล.

ใ้ว่าพระทูลกระหม่อมแก้ว มาทั้งเมียเสียแล้วช่างทำได้
 จะเสด็จจรดล ณ หนใด ไยไม่ชวนเมียไปเป็นเพื่อนทาง
 พระมาทั้งเมียไว้ไม่นำพา ปล่อยให้ร้างกลางป่าอันใหญ่กว้าง
 เมียอยู่เดี่ยวพุ่มพอกออ้างว้าง ขอวายวางชีวิตติดตามไป
 (พิณพาทย์ทำเพลงโอด. สาวตรีทอดพระสัตยวานร้องให้สีกอื่น...) ²⁸

นอกจากนี้ นางสาวตรีในฉบับ ล. สามารถให้เหตุผลในการเลือกพระสัตยวานเป็นพระสวามีได้ชัดเจนกว่าฉบับ อ. และฉบับ ค. ในฉบับ ล.

ข้าขอทูลแกลงสำแดงเหตุ	แต่องค์พระบิดุเรศผู้ทรงศร
เมื่อเข้าไปในป่าพนาดร	พบบุรุษรูปสุนทรแสนเหมาะตา
รูปทรงแม่มองค์ภาณุมาศ	มรรยาทน่ารักเป็นนิกหนา
ทั้งปรากฏกำลังวังชา	แสนสง่าเปล่งปลอดเป็นยอดชาย
พอแลเห็นดวงใจให้หวามวาบ	ยิ่งฟังเสียงยิ่งปลาบปลื้มมิหาย
เห็นว่าควรเป็นคู่อยู่จนตาย	ขอองค์พระฤาษายจงปราณี ²⁹

การให้เหตุผลของนางสาวตรีนี้ ทำให้เห็นว่านางเป็นผู้หญิงที่อ่อนไหวแต่กล้าที่จะเปิดเผยความในใจออกมา ทั้งนี้อาจเป็นเพราะพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ที่จะให้นางสาวตรีเป็นผู้กล่าวถึงคุณสมบัติของพระสัตยวานเพื่อเป็นการแนะนำตัวละคร แต่ในฉบับ อ. และฉบับ ค. นางสาวตรีเพียงแต่กราบทูลท้าวอัศ्वดีถึงเรื่องราวและชะตากรรมของท้าวทฤมตเสน แล้วจึงเผยว่านางจะเลือกพระสัตยวานเป็นพระสวามี

²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 78.

²⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 48-49.

... And his son, born in the city, began to grow in the hermitage. That youth fit to be my husband, I have accepted in my heart for my lord !³⁰

... และพระราชบุตร, ซึ่งประสูติที่ในกรุง, ก็ทรงพระเจริญวัยขึ้นที่ในพระอาราม. พระกุมารนั้น, ผู้สมควรเป็นภรรดาของกระหม่อมฉันนั้นแล, กระหม่อมฉันได้รับแล้วในใจว่า เป็นสวามีแห่งกระหม่อมฉัน.³¹

เห็นได้ว่า ลักษณะของนางสาวตรีในฉบับ ล. ลักษณะเป็นธรรมชาติมีชีวิตจิตใจมากกว่านางสาวตรีในฉบับ อ. และฉบับ ค. การที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ให้นางสาวตรีในฉบับ ล. แสดงอารมณ์อ่อนไหว ร้องไห้ คร่ำครวญ อาจเนื่องมาจากพระองค์ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะกระตุ้นอารมณ์ของผู้ชมให้คล้อยตามบรรยากาศของเรื่องจากการแสดงอารมณ์ของตัวละคร อย่างไรก็ตาม นางสาวตรีที่ปรากฏทั้ง 3 ฉบับสามารถสร้างภาพลักษณ์ของสตรีในอุดมคติให้เกิดแก่ผู้อ่านหรือผู้ชมได้อย่างชัดเจน

จากการศึกษาเปรียบเทียบตัวละครพระสตีชวานกับนางสาวตรีที่ปรากฏในเรื่องสาวตรีทั้ง 3 ฉบับ พบว่า ตัวละครทั้ง 2 ตัวนี้ไม่ค่อยเปลี่ยนแปลงมากนัก นอกจากในฉบับ ล. ที่เกิดความเปลี่ยนแปลงเล็กน้อยเพื่อให้เหมาะสมแก่การแสดง อย่างไรก็ตาม การสร้างสรรค์ตัวละครพระสตีชวานกับนางสาวตรีที่ปรากฏทั้ง 3 ฉบับต่างก็มุ่งให้เห็นถึงคุณธรรมและความดีงามอันประเสริฐยิ่งของตัวละครเหมือนกัน

³⁰ Krisnadvaipayanyasa, op.cit, p. 572.

³¹ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, เรื่องเดิม, หน้า 6.

3. รสทางวรรณคดี

วรรณคดีมิได้เพียงแต่สื่อสารเฉพาะเนื้อหาเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เป็นเค้าโครงเรื่องเท่านั้น แต่วรรณคดียังสามารถสื่อให้ผู้อ่านเกิดปฏิกิริยาทางอารมณ์ต่อเนื้อหาของวรรณคดีได้ อารมณ์ที่เกิดขึ้นนี้เรียกว่า รส และรสทางวรรณคดีนี้เป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งในวรรณคดีสันสกฤต

จากการศึกษาเปรียบเทียบรสทางวรรณคดีของเรื่องส่าวิตรีทั้ง 3 ฉบับ พบว่า เรื่องส่าวิตรีทั้ง 3 ฉบับ สามารถก่อให้เกิดปฏิกิริยาทางอารมณ์ต่าง ๆ ได้เหมือนกัน โดยรสที่เด่นที่สุดของเรื่องคือ วิจารณ์

วิจารณ์ เป็นปฏิกิริยาทางอารมณ์ที่เกิดจากการรับรู้ความมุ่งมั่น อุทิศตนของตัวละคร ไม่ว่าจะเป็นการต่อสู้เพื่อบ้านเมือง เพื่อเกียรติยศ เพื่อความหลุดพ้นจากทางโลก หรือเพื่อความรัก ผู้อ่านสามารถเกิดวิจารณ์ภายในจิตใจได้จากพฤติกรรมของนางส่าวิตรี ผู้ซึ่งสตัยจงรักภักดีต่อพระสวามี จนมุ่งมั่น บำเพ็ญตบะเพื่อให้พระสวามีรอดพ้นจากความตาย เมื่อพระสวามีสิ้นพระชนม์ลง นางก็มีได้ท้อแท้ ทว่านางสตัติดตามพระชมเพื่อทูลขอชีวิตพระสวามีคืน กระทั่งนางได้บรรลุผลสำเร็จตามความประสงค์ของนาง

การกระทำของนางส่าวิตรีนี้สืบเนื่องมาจากนางตระหนักในหน้าที่ของภรรยา จึงนับได้ว่าการต่อสู้ของนางส่าวิตรีเป็นการต่อสู้เพื่อหน้าที่ ซึ่งเป็นการดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับเป้าหมายของชีวิต (ปุรุชาณะ)* เนื่องจาก

* เป้าหมายของชีวิต (ปุรุชาณะ) ได้แก่ ธรรมะ อรรถะ กามะ และโมกษะ ธรรมะคือการมีชีวิตอยู่อย่างถูกต้องตามทำนองคลองธรรมและตามหน้าที่ของตน อรรถะคือการแสวงหาความสุขจากวัตถุ เช่น ทรัพย์ศฤงคาร จากเกียรติยศชื่อเสียงและอำนาจ กามะคือการแสวงหาความสุขจากความรัก และโมกษะคือการแสวงหาทางหลุดพ้นจากความปรารถนาทั้งปวงในโลกนี้เพื่อความสุขในโลกหน้า, กุสุมา รัชมนิ, การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต (กรุงเทพฯ:มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2534), หน้า 132.

ในการสร้างสรรค์วรรณคดี กวีอินเดียวจะผูกพันแนวคิดของตนเข้ากับเป้าหมายของชีวิตอยู่เสมอ เพราะถือว่าการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับเป้าหมายของชีวิตเป็นหน้าที่ของวรรณคดี ภาวะมุ่งมั่นของนางสาวตรีเป็นเรื่องเกี่ยวกับธรรมะ ซึ่งเป็นเป้าหมายในการดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องตามหลักศีลธรรมและตามหน้าที่ของตนการปฏิบัติตนตามหน้าที่ภรรยาของนางสาวตรีด้วยการมุ่งมั่นบำเพ็ญตบะเพื่อต่ออายุให้พระสตีชยวาน และการติดตามพระยมเพื่อทูลขอชีวิตพระสวามีคืน จึงช่วยเสริมให้เห็นแนวคิดของเรื่องว่าอำนาจแห่งความรักสามารถทำให้มีชัยชนะแก่อุปสรรคต่าง ๆ ได้ เนื่องจากการที่นางสาวตรีปฏิบัติตามหน้าที่ของภรรยา ย่อมมีความรักเป็นแรงจูงใจด้วย ความมุ่งมั่นอุทิศสาคะของนางสาวตรีจนเอาชนะอุปสรรคได้นี้แสดงถึงความเก่งกล้าสามารถของสตรีในอุดมคติ เพราะการกระทำเช่นนางสาวตรีย่อมปฏิบัติได้ยากในชีวิตจริง สตรีโดยทั่วไปคงจะยอมจำนนต่อชะตากรรมและไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่อย่างนางสาวตรี เช่น การบำเพ็ญตบะโดยอดอาหารสามวันสามคืน หรือการติดตามเทพแห่งความตายโดยไม่ย่อมนย่อ เป็นต้น ดังนั้น ผู้อ่านย่อมซาบซึ้งในวีรกรรมอันมุ่งมั่นกล้าหาญของนางสาวตรี จึงกล่าวได้ว่าวีรรสช่วยทำให้เรื่องสาวตรีนี้เด่นและประทับใจผู้อ่าน

หากพิจารณาถึงแรงกระตุ้นที่ทำให้นางสาวตรีมุ่งมั่นจนประสบความสำเร็จแล้ว จะเห็นได้ว่าสืบเนื่องมาจากอำนาจแห่งความรักที่นางมอบให้แก่พระสตีชยวาน ภาพที่พระสตีชยวานชกชว่นางสาวตรีชมธรรมชาติขณะเดินทางในป่า หรือในฉบับ ล. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ฉากรำพันความรักระหว่างพระสตีชยวานกับนางสาวตรี ภาพเหล่านี้ล้วนก่อให้เกิดปฏิกิริยาทางอารมณ์อันเกิดจากการรับรู้ความรักของตัวละครได้ จึงกล่าวได้ว่าเรื่องสาวตรีทั้ง 3 ฉบับมีศฤงคารรสเหมือนกัน และศฤงคารรสในเรื่องนี้ยังแฝงเป็นแรงกระตุ้นให้เกิดวีรรสขึ้น

นอกจากวีรรสและศฤงคารรสแล้ว เรื่องสาวตรีทั้ง 3 ฉบับยังก่อให้เกิดปฏิกิริยาทางอารมณ์อื่น ๆ อีก ได้แก่ กรุณารส และอัทภุตรรส

กรณารส เป็นปฏิกิริยาทางอารมณ์ที่เกิดจากการรับรู้ความโศกเศร้า ในฉบับ อ. และฉบับ ค. เมื่อใกล้ถึงกำหนดที่พระสตีชวานจะต้องสิ้นพระชนม์ จิตใจของนางสาวตรีเยี่ยมทุกข์โศก หรือขณะที่พระสตีชวานสิ้นพระชนม์ชวนให้รู้สึกเศร้าใจร่วมกับนางสาวตรี ส่วนในฉบับ ล. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ให้นางสาวตรีคร่ำครวญร่ำไห้แสดงความทุกข์โศก ทั้งตอนที่นางอ่อนวอนขอพระสตีชวานติดตามไปในป่า และตอนที่พระสตีชวานสิ้นพระชนม์ เพื่อสื่อสารภาพการแสดงบนเวทีให้ชัดเจนยิ่งขึ้นกรณารสในเรื่องนี้จึงช่วยให้ผู้อ่านหรือผู้ชมรู้สึกสงสารและเห็นใจในชะตากรรมของตัวละคร

ส่วนอัทภทรส เป็นปฏิกิริยาทางอารมณ์ที่เกิดจากการรับรู้ภาวะน่าพิศวง หรือเกิดความอัศจรรย์ใจ เช่น การเห็นอภินิหารต่าง ๆ การเห็นสิ่งที่ยังดงามจนน่าตื่นตาตื่นใจ เป็นต้น ในเรื่องสาวตรีทั้ง 3 ฉบับเสนอภาพการปรากฏตัวของพระยม เมื่อนางสาวตรีเห็นก็รู้สึกตกใจ และภาพที่พระยมนำวิญญาณของพระสตีชวานออกจากร่าง ล้วนสร้างความรู้สึกาอัศจรรย์ใจให้เกิดขึ้นในใจผู้อ่านหรือผู้ชมได้

เห็นได้ว่า เรื่องสาวตรีทั้ง 3 ฉบับสามารถก่อให้เกิดปฏิกิริยาทางอารมณ์ต่างๆ ได้เหมือนกัน โดยรสที่เด่นที่สุดของเรื่องคือ วีรรส เช่นเดียวกันทั้ง 3 ฉบับ

4. แนวคิด

โดยทั่วไปแนวคิด หมายถึง ความคิดสำคัญของเรื่องอันเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงเรื่องทั้งหมดเข้าด้วยกัน คำว่า "แนวคิด" อาจเรียกว่า "แก่นเรื่อง" ก็ได้

เนื้อหาหลักของสาวตรีทั้ง 3 ฉบับแสดงถึงความมุ่งมั่นของนางสาวตรีเพื่อช่วยเหลือพระสตีชวานให้รอดพ้นจากความตาย ในที่สุดนางก็สามารถช่วยชีวิตพระสวามีได้ ซึ่งแสดงแนวคิดหลักของเรื่องว่า อำนาจแห่งความรักสามารถช่วยให้มีชัยชนะเหนืออุปสรรคต่าง ๆ แม้แต่ความตายได้ การแสดงความรักด้วยการช่วยเหลือสามีให้รอดพ้นจากความตายนับเป็นการต่อสู้เพราะ

ความสำนึกในหน้าที่ภรรยา ซึ่งเป็นการดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับเป้าหมายแห่งชีวิต (ปुरुชาณะ) ของมนุษย์ โดยการดำเนินชีวิตตามทำนองคลองธรรม และตามหน้าที่ของตน

การถ่ายทอดออกมาเป็นเรื่องราวชีวิตแต่ละฉบับ กวีพยายามรักษาเค้าโครงเรื่องเดิมไว้ ดังนั้น แนวคิดหลักของเรื่องราวชีวิตทั้ง 3 ฉบับจึงเหมือนกัน

แนวคิดที่ปรากฏในเรื่องสาวตรี นอกจากจะมีเพียงแนวคิดหลักของเรื่องแล้ว เรื่องสาวตรียังมีปรัชญาความคิดและความเชื่อต่าง ๆ สอดแทรกอยู่ในเรื่อง ซึ่งอาจเรียกรวมว่าแนวคิดของเรื่องได้ ในที่นี้จะศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดอื่น ๆ ของเรื่องนอกจากแนวคิดหลักในส่วนที่การดำเนินเรื่องของเรื่องสาวตรีทั้ง 3 ฉบับแตกต่างกันออกไป

เรื่องสาวตรีฉบับ อ. ซึ่งแปลมาจากต้นฉบับภาษาสันสกฤตฉบับเป็นฉบับที่เก็บแนวคิดได้อย่างสมบูรณ์ที่สุด เนื่องจากผู้แปลเก็บเนื้อความมาอย่างละเอียด ส่วนฉบับ ค. ถึงแม้ว่าพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตัดสองอักษายสุดท้าย แต่พระองค์ได้ทรงเล่าเนื้อความโดยย่อเอาไว้ตอนท้ายซึ่งเนื้อความในสองอักษายสุดท้ายสะท้อนแนวคิดที่ว่าธรรมชนะอธรรม กล่าวคือปัจเจกมิตรผู้ซึ่งราชสมบัติของท้าวทুমต์เสนประสพเคราะห์กรรมถึงแก่ชีวิต ท้าวทুমต์เสนจึงได้กลับไปครองราชย์ตามเดิม จึงอาจกล่าวได้ว่าฉบับ ค. ยังสามารถสะท้อนแนวคิดได้ตรงตามฉบับ อ.

ส่วนในฉบับ ล. พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงกำหนดให้ ตัวละครอำมาตย์ผู้ใหญ่แห่งศาลเวนครมาเป็นผู้เล่าเรื่องราวเคราะห์กรรมของปัจเจกมิตรและเป็นผู้มาอัญเชิญท้าวทুমต์เสนพร้อมราชวงศ์เสด็จกลับคืนพระนคร ฉะนั้น แนวคิดเกี่ยวกับธรรมชนะอธรรม จึงปรากฏในฉบับ ล. แต่ทว่าฉบับ ล. ได้ตัดเนื้อความช่วงต้นเกี่ยวกับกำเนิดของนางสาวตรีออกแล้วเปลี่ยนให้ตัวละครท้าวอัสวดีเป็นผู้เล่าเพื่อปฐมหลังของเรื่องแทน ทำให้คำพูดที่แสดงแนวคิดต่าง ๆ ซึ่งปรากฏในฉบับ อ. และฉบับ ค. หายไป เช่น ความเชื่อในเรื่องการมีบุตรเพื่อสืบสกุล

O Goddess, may many sons be born unto me worthy of my race ! If thou art pleased with me, O Goddess, I ask for this boon. The twice-born ones have assured me that great merit lieth in having offspring !³²

เทวี, ขอให้บุตรเป็นอันมากได้กำเนิดแก่ข้าพระบาทเพื่อเฉลิมวงศ์สกุลของข้าพระบาท. ถ้าข้าพระบาทได้ทำให้พระองค์โปรดแล้ว, เทวี, ข้าพระบาทก็ขอประทานพรอันนี้. ทวีธาได้กล่าวแก่ข้าพระบาทว่า การมีบุตรเป็นบุญกุศลอันประเสริฐ³³

ความเชื่อในเรื่องการมีบุตรเพื่อสืบสกุลนี้สืบเนื่องมาจากความเชื่อเกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย เมื่อพ่อแม่ตายลงบุตรธิดาจะต้องทำพิธีศพให้เพื่อวิญญาณจะได้ไม่เร่ร่อน เนื่องจากมีลูกหลานคอยเช่นสรวงวิญญาณให้ ดังที่พระสตีตยวานกล่าวกับนางสาวิตรี หลังจากที่พระองค์สิ้นแล้วในฉบับ อ. และฉบับ ค. ฉบับ ซึ่งคำพูดนี้ไม่ได้กล่าวในฉบับ ล.

Thou art the crutch of these blind ones: on thee doth perpetuity of our race depend. On thee also depend our funeral cake, our fame and our descendants !³⁴

ลูกเป็นธารพระกรแห่งเราผู้ตามืด; ความยั่งยืนแห่งวงศ์สกุลของเราจะมีได้ก็แต่โดยลูกเท่านั้น. เราทั้งสองจะได้กินเครื่องเส่นศพ, จะมีเกียรติ, จะมีเชื้อวงศ์ต่อไปก็ได้แต่โดยอาศัยตัวลูกเท่านั้น.³⁵

³² Krisnadvaipayanavyasa, op.cit, pp. 570-571.

³³ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, เรื่องเดิม, หน้า 3.

³⁴ Krisnadvaipayanavyasa, op.cit, p. 581.

³⁵ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, เรื่องเดิม, หน้า 27.

เห็นได้ว่า เนื้อหาของเรื่องสาวิตรีทั้ง 3 ฉบับในส่วนที่การดำเนินเรื่องคล้ายกัน สะท้อนแนวคิดหลักของเรื่องเหมือนกัน แต่เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงเช่น การตัดทอน หรือการตัดแปลงเนื้อความ แนวคิดอื่น ๆ ของเรื่องจึงแตกต่างกันไป

ด้านแนวคิดในเนื้อความที่เรื่องสาวิตรีทั้ง 3 ฉบับดำเนินเรื่องเหมือนกันนั้น จะเห็นได้ว่า ระหว่างความเรียงฉบับภาษาอังกฤษ กับ ฉบับภาษาไทย นั้นเหมือนกัน ส่วนฉบับบทละครเรื่องมีความแตกต่างออกไปบ้างเพราะเงื่อนไขทางการแสดง ซึ่งจะได้ศึกษาเปรียบเทียบความเหมือนและความแตกต่างของแนวคิดเรื่องสาวิตรี ระหว่างฉบับความเรียงภาษาอังกฤษ และภาษาไทย กับ ฉบับบทละครเรื่อง ดังต่อไปนี้

4.1 แนวคิดที่เหมือนกัน

ในเรื่องสาวิตรีทั้ง 3 ฉบับ เมื่อตัวละครปรารถนาสิ่งใดสิ่งหนึ่งก็จะบ่าเพ็ญตบะเพื่อให้ตนเองบรรลุในสิ่งที่ปรารถนา ดังเช่น ท้าวอัศวบดีทรงบ่าเพ็ญตบะอย่างเข้มงวดเป็นเวลา 18 ปี เพราะพระองค์ปรารถนาจะมีบุตร ในที่สุด พระเทวีสาวิตรีจึงช่วยให้ท้าวอัศวบดีสมประสงค์ หรือนางสาวิตรีทรงบ่าเพ็ญตบะที่เรียกว่า ตรีราตรระตุดงค์ เพื่อไม่ให้พระสัตยวานต้องสิ้นพระชนม์ตามคำทำนายของพระนารทพรหมฤๅษี เป็นต้น การบ่าเพ็ญตบะนี้กระทำโดยการบูชาไฟ เนื่องจากชาวฮินดูถือกันว่าไฟเป็นสื่อในการติดต่อกับเทพเจ้า จึงบูชาไฟด้วยการใส่นมเนย หรือเนื้อสัตว์ลงไปในกองไฟ เช่น นางสาวิตรีบูชาไฟในตอนเช้าของวันที่พระสัตยวานจะสิ้นพระชนม์

And when the Sun had risen about a couple of hand Savitri thinking within herself-To-day is that day, finished her morning rites, and offered oblations to the flaming fire.³⁶

³⁶ Krisnadvaipayanavyasa, op.cit, p. 575.

หรือจะเห็นได้จากคำอธิบายประกอบการแสดงในองก์ที่ 2 ของฉบบทละครเรื่อง เมื่อท้าวทฤมตเสณสวดบูชาเทพเจ้าเสรีหนึ่งบทก็จะ ตักน้ำมันเนยหยอดลงในกองไฟ เป็นต้น

แนวคิดอีกประการหนึ่งจากเรื่องสาวิตรีฉบับความเรียง ที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำมาใส่ในบทละครเรื่องอย่าง ตรงตัว ได้แก่ แนวคิดที่ว่ามนุษย์ควรยึดมั่นในคำพูดของตน คือ ตอนที่นางสาวิตรี ยืนยันจะเลือกพระสตีชยวานเป็นพระสวามี นางสาวิตรีในฉบับความเรียงได้กล่าว ไว้ว่า

At these words of her father, Savitri said,
"The death can fall but once; a daughter can be given away but once; and once only can a person say, I give away ! These three things can take place only once ..."³⁷

--- เมื่อได้ฟังพระราชบิดาตรัสเช่นนั้น นางสาวิตรีจึงทูลตอบว่า,
--- "อันลูกบาทจะตกได้ก็เพียงครั้งเดียว; บุตรีก็ยกให้เขาได้เพียงครั้งเดียว; และคนเราจะพูดว่า "ฉันยกให้" ดังนี้ก็ได้แต่เพียงครั้งเดียวเท่านั้น. ทั้งสามอย่างนี้จะเปนไปได้แต่เพียงครั้งเดียวเท่านั้น ..."³⁸

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์คำพูดนี้ในบทละครเรื่องว่า

รู้ว่าพระบิดาบังเกิดเกล้า	ทรงเดชดำรัสเช่นนั้นได้
ลูกบาทก็ตกได้เพียงหนเดียวไซ้	ทั้งบุตรียกให้ได้หนึ่งครั้ง
อนึ่งล้นวาจาว่ายกให้	ก็ได้เพียงครั้งเดียวเป็นที่ตั้ง
สามอย่างนี้ทำได้เพียงหนึ่งครั้ง	ขอพระองค์จงฟังลูกจงดี ³⁹

³⁷ Ibid., p. 573.

³⁸ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, เรื่องเดิม, หน้า 8.

³⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 54-55.

จากคำพูดนี้ ทำให้เห็นแนวคิดเกี่ยวกับความซื่อสัตย์ยึดมั่น
ในคำพูดของตน ซึ่งเป็นคุณสมบัติประการหนึ่งของนางสาววีตรี

ในพระราชนิพนธ์บทละครร้อง นอกจากจะนำคำพูดที่
แสดงแนวคิดต่าง ๆ เหมือนฉบับความเรียงมาใช้โดยตรงตัวแล้ว พระบาท
สมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงใช้วิธีการสรุปความจากฉบับความเรียง
มาใส่ไว้เพื่อรักษาแนวคิดอันเป็นปรัชญาความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง เช่น
แนวคิดที่ว่าธรรมชาติของมนุษย์โดยเฉพาะอย่างยิ่งสตรีเพศควรจะต้องมีคู่เมื่อถึง
วัยอันสมควร

ตามธรรมเนียมของชาวฮินดู หญิงสาวเมื่อมีอายุถึงวัย
อันสมควรจะต้องแต่งงาน มิฉะนั้นพระเจ้าจะโกรธผู้เป็นหัวหน้าครอบครัวของ
หญิงสาวผู้นั้นอย่างยิ่ง⁴⁰ ดังนั้น เมื่อนางสาววีตรีทรงเจริญวัยจนเป็นสาว แต่ยังไม่
มีผู้ใดมาสู่ขอ เนื่องจากความสูงศักดิ์ของนาง ท้าวอัศวดีตระหนักในความ
เชื่ออันเป็นธรรมเนียมของสังคม จึงทรงอนุญาตให้นางสาววีตรีเลือกหาพระสวามี
ได้ตามพระทัย

Do thou, O auspicious one, listen to me as I
tell thee the words which I heard recited by the
twice - born ones. The father that doth not bestow
his daughter cometh by disgrace. And the husband
that knoweth not his wife in her season meeteth
with disgrace. And the son that doth not protect
his mother when her husband is dead, also suffereth
disgrace. Hearing these words of mine, do thou
engage thyself in search of a husband. Do thou

⁴⁰ William J. Fielding, Strange Customs of Court-
ship and Marriage (New York: Garden City Books, 1960),

act in such a way that we may not be censured by the gods !⁴¹

ดูกรครุณีย์ผู้มีคุณสมบัติงาม, ลูกจงฟังพ่อเล่าถึงถ้อยคำที่พ่อได้ยินเหล่าทวิษากล่าวมาแล้ว. บิดาใดที่ไม่ยกธิดาให้แก่เขาย่อมได้ความอาย, และภรรยาใดที่ไม่สมพาศด้วยภรรยาในการอันเหมาะย่อมได้ความอาย. และบุตรใดที่ไม่ระวังรักษามารดาของตนเมื่อภรรยาของนางนั้นตายแล้ว ก็ย่อมได้ความอายเช่นกัน. เมื่อได้ฟังคำของพ่อเช่นนี้แล้ว ลูกจงตั้งใจหากภรรยาเถิด. ลูกจงปฏิบัติอย่าให้เทวดาติเตียนเราได้เลย.⁴²

แนวคิดที่ปรากฏอยู่ในถ้อยคำของท้าวอัศวัตตีย์ในฉบับความเรียงนี้ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงนำมาสรุปเฉพาะใจความที่เกี่ยวข้องกับเนื้อเรื่อง คือ การที่บิดาไม่ยกธิดาให้ย่อมได้รับการติเตียนจากเทวดา และพระองค์ทรงเปลี่ยนให้พระนารทพรหมฤๅษีในฉบับบทละครเรื่อง เป็นผู้แสดงแนวคิดนี้ แทนท้าวอัศวัตตีย์ ดังบทร้องของพระนารทพรหมฤๅษีว่า

พระบุตรร้อยยามี่ซึ่งอายุเหนียม อันธรรมนิยมเลือกชายไม่ชายหน้า
การที่อยู่เป็นหมั้นนั้นจะพา ให้ชนจันทนินทาพระบิดา⁴³

ชาวฮินดูมีหลักปรัชญาข้อหนึ่งว่า ทุกสิ่งต่างๆ ในโลกนี้เป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงแท้⁴⁴ ซึ่งแนวคิดปรัชญาเช่นนี้เหมือนกับกฎไตรลักษณ์ของพุทธศาสนา ในฉบับความเรียง เมื่อท้าวอัศวัตตีย์เสด็จไปยังอาศรมของท้าวทฤมตเสนเพื่อยกนางสาวิตรีให้แก่พระสัตยวาน เหตุผลประการหนึ่งที่ท้าวอัศวัตตีย์ทูลแก่ท้าวทฤมตเสน

⁴¹ Krisnadvaipayanavyasa, op.cit, p. 571.

⁴² พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, เรื่องเดิม, หน้า 53.

⁴³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 48.

⁴⁴ ศรีสุรางค์ พูลทรัพย์, "ภควัตคีตา: ปรัชญาสำหรับผู้ไม่พอใจสวรรค์,"

ใน ภควัตคีตาพร้อมภาคผนวก (กรุงเทพฯ:ศิवालย์, 2522), หน้า 9.

ว่านางสาวตรีสามารถทนความยากลำบากได้ คือ ทั้งนางสาวตรีและตัวท้าว
อัครบดีเองต่างก็ทราบว่าคุณสุขและความทุกข์เป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงแท้ แต่ในพระ
ราชนิพนธ์บทละครเรื่อง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตัดฉากที่
ท้าวอัครบดีเสด็จไปยังอาศรมของท้าวทนต์เสนอก ออกอย่างไรก็ตาม พระองค์
ยังทรงนำแนวคิดนี้มาใส่ในพระราชนิพนธ์บทละครเรื่อง โดยทรงเปลี่ยนตัวผู้พูด
จากท้าวอัครบดีเป็นนางสาวตรี นางสาวตรีแสดงแนวคิดนี้ในตอนที่พระสัตยวาน
ยืนยันความรักที่พระองค์มีแก่นางสาวตรี นางสาวตรีจึงตอบว่า

มิใช่หนักว่าพระองค์จะทรงหน่าย ไม่นึกว่าภรรยาจะทรงหนี
แต่ว่าสิ่งน้อยใหญ่ในโลกนี้ เห็นอยู่ดีล้วนแต่อนิจ⁴⁵

แนวคิดจากฉบับความเรียงที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎ-
เกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสรุปถ้อยคำมาอีกประการหนึ่ง คือ คำพูดต่าง ๆ ที่นาง
สาวตรีทูลแก่พระยมเพื่อโน้มน้าวใจให้พระยมคืนชีวิตของพระสัตยวาน ใจความ
โดยสรุปของคำพูดนี้ชี้ให้เห็นแนวคิดที่ ชรามเป็นสิ่งล้ำเลิศ ฉะนั้น การคบกับ
ผู้ประพฤตินั้นจึงเป็นสิ่งที่น่าพึงปรารถนา เนื่องจาก ผู้ประพฤตินั้นย่อมมี
ความเมตตาปรานีและเป็นที่พักของชนทั้งหลาย คำพูดอันเป็นชรามทั้ง 5 ข้อ ที่
นางสาวตรีกล่าวแก่พระยมนี้ นับว่ามีจิตวิทยาสูง เนื่องจากนางพยายามโน้มน้าว
ใจพระยมด้วยการสรรเสริญพระยมว่าเป็นผู้ประพฤตินั้น ในฉบับความเรียง
ทั้ง 2 ฉบับ ได้ให้รายละเอียดในคำพูดแต่ละข้อไว้อย่างแจ่มแจ้ง แต่ในฉบับบท
ละครเรื่อง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงตัดทอนให้เหลือเฉพาะ
ใจความสำคัญในคำพูดแต่ละข้อเท่านั้น ซึ่งคำพูดแต่ละข้อยังมีใจความสำคัญ
เหมือนกับฉบับความเรียง ดังนี้

⁴⁵ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, เรื่องเดิม, หน้า 61.

ฉบับความเรียงฉบับบทละครร้อง

1. ธรรมเป็นสิ่งเลิศกว่าสิ่งทั้งปวง	1. ธรรมเป็นสิ่งล้ำเลิศกว่าทรัพย์
ทั้งหลาย
2. ความเป็นมิตรกับผู้ประพฤติธรรม
เป็นสิ่งที่น่าพึงปรารถนา	2. การคบกับผู้ประพฤติธรรมเป็น
สิ่งล้ำเลิศ
3. คนดีย่อมไม่ประทุษร้ายสัตว์ทั้งหลาย
ทั้งทางกาย วาจาและใจ แต่ต้องแผ่
เมตตาและประพฤติดุสัตว์โดยสมควร	3. คนดีไม่ประทุษร้ายสัตว์ทั้งหลาย
ทั้งกาย วาจาและใจแต่ให้ความ
เมตตาปราณี
4. คนทั้งหลายมักไว้ใจผู้ประพฤติธรรม	4. คนทั้งหลายย่อมอยากเป็นมิตรกับผู้
ประพฤติธรรม
5. ผู้ประพฤติธรรมย่อมหมั่นกระทำ
ประโยชน์แก่ผู้อื่น	5. ผู้ประพฤติธรรมย่อมเป็นที่พึงของคน
ทั้งหลาย

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราช
อุตสาหะแปลเนื้อความเกี่ยวกับคำพูดอันเป็นธรรมของนางสาววิตรีอย่างละเอียด
จากฉบับความเรียงภาษาอังกฤษมาเป็นภาษาไทย หลังจากนั้นจึงทรงสรุปใจ
ความสำคัญมาไว้ในฉบับบทละครร้อง ตัวอย่างเช่น คำพูดข้อแรกของนางสาววิตรี
ต้นฉบับภาษาอังกฤษ พระองค์ทรงแปลว่า

They that have not their
souls under control,

acquire not merit by
leading the four

successive modes of life... แม้โดยวิธีซึ่งชีพทั้งสี่สถาน...

The wise, therefore, have
declared

ผู้ใดมิได้ทรมานจิตของตน,

ผู้นั้นจะได้ถึงซึ่งกุศลธรรมหาได้ไม่

ฉะนั้นปราชญ์จึงกล่าวว่าธรรมเป็น

religious merit to be the foremost of all things, and not the passage through the four successive modes.

By practising the duties of even one of these four modes agreeable to the directions of the wise, we have attained to true merit...⁴⁶

สิ่งเล็กกว่าสิ่งทั้งปวง, หาใช่การ
ยังชีพทั้งสี่สถานนั้นไม่
โดยปฏิบัติกรรมดีแห่งสถานใด
สถานหนึ่ง
แม้เพียงสถานเดียวให้ถูกต้อง
ตาม
คำสอนของผู้รอบรู้. เราสามารถ
ได้รับ
ผลเป็นกุศลอันไพบูรณ์...⁴⁷

ในฉบับความเรียงทั้ง 2 ฉบับยังได้อธิบายเกี่ยวกับการ
ยังชีพทั้งสี่สถานไว้โดยละเอียดว่า คือ พรหมจรรย์ (ไม่มีผิวมีเมียและเล่าเรียน),
ปริศรม (การครองเรือนและมีครอบครัว), วานปรีสถ์ (ออกไปอยู่ป่า) และ
สันนุยาส (สละโลก) แต่ในฉบับบทละครเรื่อง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า
เจ้าอยู่หัวทรงตัดเรื่องเกี่ยวกับการยังชีพทั้งสี่สถาน ซึ่งเป็นแนวคิดตามปรัชญา
ฮินดู ทรงเก็บเฉพาะใจความสำคัญว่า

อันผู้ใดใฝ่ธรรมเป็นเบื้องต้น	และรู้จักข่มจิตไม่ย่อหย่อน
ปฏิบัติพร้อมพร้อมดังครูสอน	คงไม่ต้องอนาทรและร้อนใจ
ปราศผู้สรรเสริญว่าธรรมเป็นล้ำเลิศ	สุดประเสริฐกว่าทรัพย์ทั้งน้อยใหญ่
ธรรมคัมผู้ประพฤติเป็นธรรมไซ้	คงต้องได้ผลงามตามตำรา ⁴⁸ .

⁴⁶ Krisnadvaipayavyasa. op. cit , pp.577 - 578.

⁴⁷ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, เรื่องเดิม, หน้า 18-19.

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน , หน้า 83.

จะเห็นได้ว่า ในพระราชนิพนธ์บทละครร้อง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสรุปเฉพาะใจความจากฉบับความเรียงมาทรงพระราชนิพนธ์เพื่อให้เหมาะสมกับการแสดง ถ้าหากว่าในบทละครร้องให้เหตุผล หรือรายละเอียดยืดยาวดังเช่นความเรียงก็จะทำให้ผู้ชมเกิดความเบื่อหน่ายได้ รวมทั้งยังสร้างความลำบากให้แก่ผู้แสดงในการขับร้องอีกด้วย

4.2 แนวคิดที่แตกต่างกัน

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเสริมแนวคิดส่วนพระองค์ลงไปในการร้องของตัวละครในพระราชนิพนธ์บทละครร้อง เช่น พระองค์ได้ทรงนำหลักการปกครองประเทศมาเสนอผ่านตัวละคร พระนารทพรหมฤๅษี ในองก์ที่ 1 ว่า

กษัตริย์ใดได้เข้าผู้จงรัก	หนึ่งเสนั้นมีศักดิ์ฤทธิ์แรงหาญ
หนึ่งอมตย์ฉลาดในการงาน	หนึ่งขุนคลังชำนาญประมวลทรัพย์
ทั้งสามนี้เลิศดีควรทรงใช้	อนึ่งมีอริไทยผู้งามสรรพ
เป็นชายาและบุตรธิดานั้น	ว่าเป็นเครื่องประดับพระเดชา. ^{4๐}

แนวคิดเช่นนี้มีได้ปรากฏในฉบับความเรียงทั้ง 2 ฉบับ นอกจากนี้ยังมีแนวคิดอีกประการหนึ่งที่พระองค์ทรงเสริมเข้าไปโดยนำแนวคิดเรื่องธรรมช่อมชนะธรรมมาขยายความเพิ่มเติม โดยทรงใช้ชื่อตัวละครจากเรื่องรามเกียรติ์เข้ามาเปรียบเทียบดังจะเห็นได้จากบทร้องอำนาจพรหมผู้ใหญ่ในท้ายองก์ที่ 3

ทรงมีชัยชำนะอริราช	ผู้บังอาจประทุษด้วยใจหาญ
อานภาพบาราบศัตรูพาล	ให้แรงรานเหมือนรามปราบปรามยักษ์ ^{๕๐}

^{4๐} เรื่องเดียวกัน , หน้า 38.

^{๕๐} เรื่องเดียวกัน , หน้า 106.

แนวคิดในพระราชนิพนธ์บทละครร้องที่แตกต่างออกไป จากฉบับความเรียงเป็นแนวคิดส่วนพระองค์ ซึ่งมีได้ทำให้เนื้อเรื่องสำนวนโวหาร เอกภาพ และยังจะเห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรง พยายามรักษาเนื้อเรื่อง และแนวคิดจากต้นฉบับภาษาอังกฤษให้ได้มากที่สุด

ด้วยเหตุที่วิทยาการต่างๆ เจริญก้าวหน้าขึ้น ศิลปวิทยา การจึงถูกถ่ายทอดจากสังคมหนึ่งไปสู่สังคมหนึ่ง วรรณกรรมก็เป็นสิ่งหนึ่งที่ถูกถ่ายทอดด้วย วิธีการถ่ายทอดอาจอยู่ในรูปแบบการแปลหรือการดัดแปลง การแปล เป็นการถ่ายทอดความรู้ ความคิด และความรู้สึกจากวัฒนธรรมหนึ่งไปสู่วัฒนธรรม หนึ่ง ส่วนการดัดแปลง กวีผู้ผลิตผลงานอาจใช้ลีลาหรือแนวคิดส่วนตัวเพื่อให้ ผลงานของตนประสบความสำเร็จในสังคมยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม กระบวนการ แปลและการดัดแปลงย่อมทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตัววรรณกรรมไม่มากนัก้อย ดังเช่นการถ่ายทอดเรื่องสำนวนโวหารจากต้นฉบับภาษาสันสกฤตเป็นฉบับแปลภาษาอังกฤษ จนมาสู่ฉบับความเรียงภาษาไทย และได้ถูกดัดแปลงเป็นบทละครร้อง จากการถ่ายทอดเป็นภาษาต่าง ๆ และการดัดแปลงรูปแบบนี้ จึงทำให้เกิดการ เปลี่ยนแปลงทั้งในด้านรูปแบบและเนื้อหาเพื่อความเหมาะสม และเพื่อให้เข้ากับรสนิยมของผู้เสพวรรณกรรมเรื่องสำนวนโวหารด้วย